

Joanna Senderska
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3898-5805>
e-mail: jsenderska@ujk.edu.pl

Nazwy osób we współczesnej polszczyźnie (na materiale Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego)

**People's names in contemporary Polish (based on the material
from the University of Warsaw Language Observatory)**

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza nazw osób pod kątem wskazania najbardziej wyrazistych tendencji związanych ze wzbogacaniem słownictwa polskiego, tj. z tworzeniem nowych jednostek leksykalnych oraz z zapożyczaniem ich, albo tylko ich znaczeń, z innych języków. Materiał źródłowy pochodzi ze stron Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego, na których rejestrowana jest najnowsza leksyka polska. Nazwy osób stanowią ok. 690 jednostek leksykalnych, przy czym przeważającą większość (ok. 630 jednostek) stanowią neologizmy leksykalne, tj. nowe derywaty i *composita* oraz zapożyczenia i kalki leksykalne. Pozostałe jednostki to neologizmy semantyczne (neosemantyzmy i zapożyczenia semantyczne) oraz frazeologiczne (nowe frazeologizmy i kalki frazeologiczne). Obserwacja wyekscerpowanych neologizmów potwierdza niesłabnące oddziaływanie języka angielskiego na współczesną polszczyznę, nie tylko w zakresie leksyki, lecz także w zakresie systemu słotwórczego.

Słowa kluczowe: nazwy osób, współczesna polszczyzna, neologizmy, zapożyczenia leksykalne, zapożyczenia strukturalne

Abstract

The aim of the article is to analyse people's names in order to point out the most noticeable tendencies enriching Polish vocabulary, i.e. creating and borrowing new lexical items or only their meanings from other languages. The source material was excerpted from the website of the University of Warsaw Language Observatory (Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego), where the newest Polish lexis is registered. There are about 690 people's names, an overwhelming majority of them (about 630) being lexical neologisms, i.e. new derivatives, compounds, loan words and loan translations. The remaining lexical items are semantic neologisms (with new meanings assigned to existing lexical items) and phraseological neologisms (new idioms and phraseological

calques). The scrutiny of excerpted neologisms confirms that English still has a strong influence on contemporary Polish, not only in terms of lexis but also in terms of the derivational system.

Key words: people's names, contemporary Polish, neologisms, loan words, loan translations

1. Wprowadzenie¹

Nazwy osób stanowią wyraźnie wyodrębniającą się grupę wśród rzeczowników zarejestrowanych na stronach Obserwatorium Językowego Uniwersytetu Warszawskiego (<https://nowewyrazy.uw.edu.pl/>; dalej: OJ UW) w ramach projektu „Najnowsze słownictwo polskie”. Projekt ten powstał z myślą o rejestracji nowych jednostek leksykalnych, powstałych po roku 2000. Biorą w nim udział internauci, którzy nadsyłają do redakcji nowe wyrazy lub związki frazeologiczne. Artykuły hasłowe opracowane zostały w stopniu niezbędnym do publikacji, w zasadzie jednak występują w takim kształcie, jaki nadały im osoby przesyłające je do OJ UW.

Słowniki takie jak Miejski.pl czy Vasisdas.tk, redagowane przez internautów bez udziału profesjonalistów, gromadzą słownictwo reprezentujące tzw. najmłodszą polszczyznę, zwaną też młodomową (zob. np. Wileczek 2018, Dyszak 2019), oraz polszczyznę potoczną. Natomiast słownictwo zgromadzone w OJ UW należy do różnych odmian i stylów polszczyzny. W omawianym projekcie znajdziemy więc zarówno leksykę nieoficjalną, należącą do polszczyzny potocznej, np. *awanti* ‘awantura’, *ślubniak* ‘fotograf specjalizujący się w robieniu zdjęć ślubnych’, i środowiskowych odmian języka, np. *aska* ‘kobieta aseksualna’², *łyżwiarka* ‘narciarka biegowa, której specjalnością jest bieg techniką łyżwową’, jak i słownictwo specjalistyczne, np. *onkologopeda* ‘specjalista w zakresie rehabilitacji mowy u pacjentów laryngonkologicznych’, *merchandiser* ‘osoba zajmująca się merchandisingiem’, *prokrastynator* ‘osoba cierpiąca na prokrastynację’, *profiler* ‘psycholog policyjny, którego zadaniem

¹ Dziękuję anonimowym Recenzentom artykułu za wnikliwe przeczytanie tekstu, cenne uwagi, a także wskazanie nieuwzględnionej przeze mnie literatury. Jednakże wprowadzenie sugerowanych przez Recenzentów wszelkich uzupełnień tekstu zwiększyłoby nadmiernie jego objętość, pozostając więc z uczuciem niedosytu, wprowadziłam do tekstu jedynie niezbędne poprawki.

² *Notabene* przypisywanie przez redaktorów słownika określonych kwalifikatorów niektórym jednostkom leksykalnym budzi pewne wątpliwości. Na przykład nie wiadomo, dlaczego rzeczownik *as*, będący podstawą słowotwórczą rzeczownika *aska*, został potraktowany jako potoczny, skoro *aska* ma zasięg środowiskowy. Por. *as* (ang. *ace*) *pot.* ‘to samo, co aseksualista; aseks’. Rzeczownik *szon*, powstały w wyniku ucięcia wulgaryzmu *kurwieszon*, został opatrzonej kwalifikatorem *wulg.*, choć jest on przecież eufemizmem.

jest stworzenie profilu osobowościowego przestępcy' czy *ageizm* 'dyskryminacja skierowana pod adresem ludzi starszych, zwłaszcza na rynku pracy'.

W OJ UW zanotowano ok. 690 nazw osób (stan na 31 maja 2020 r.). Są to głównie neologizmy leksykalne, a więc neologizmy strukturalne (słowotwórcze) oraz zapożyczenia i kalki leksykalne (ok. 630 jednostek)³. Neologizmy semantyczne – powstałe w wyniku neosemantyzacji rodzimej albo przyswojonej leksyki lub zapożyczenia nowego znaczenia – stanowią jedynie 34 jednostki. Jeszcze mniej w zebranych przeze mnie materiale występuje neologizmów frazeologicznych (25 jednostek).

2. Neologizmy leksykalne

Część neologizmów leksykalnych stanowią wyrazy zapożyczone, które uzyskały podzielną słowotwórczą w języku polskim, z synchronicznego punktu widzenia są więc derywatami słowotwórczymi. Taka sytuacja ma miejsce np. w wypadku rzeczowników z sufiksem *-er*, takich jak *hejter* bądź *lajker/lajkers*, które mają oparcie w czasownikach *hejtować* i *lajkować*⁴, choć najprawdopodobniej wywodzą się od angielskich wyrażen i rzeczowników (*Internet*) *hater* (<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Internet%20Hater>) i *liker* (<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Liker>), a także takich rzeczowników jak *floger* (ang. *flogger*) 'internauta prowadzący flog', motywowany rzeczownikiem *flog*⁵. Można się również wahać co do statusu jednostek z formantami obcymi (np. *-install-ysta*): czy powstały one w wyniku adaptacji odpowiednich rzeczowników angielskich, np. *ageista*

³ Określenia *neologizm leksykalny* używam w znaczeniu węższym, odnosząc je wyłącznie do nowych wyrazów, a więc prostych jednostek leksykalnych, w polszczyźnie (podobnie jak m.in. Dunaj (red.) 1996, Smólkowa 2001, Sękowska 2012).

⁴ Oprócz tych rzeczowników w słowniku zarejestrowano, zakwalifikowane jako potoczne i żartobliwe, leksemy *tysiacer* 'posiadacz tysiąca lub tysięcy złotych, dolarów, euro itp.; posiadacz majątku o takiej wartości' i *dziadkers* 'stary mężczyzna'. Zostały one utworzone od rodzimych podstaw na wzór zapożyczonych rzeczowników angielskich typu *fighter/fajter*. Rzeczownik *dziadkers* ma nawet w M. lp. formę liczby mnogiej rzeczowników angielskich, co jest częstym zjawiskiem przy adaptacji rzeczowników zapożyczonych, głównie z języka angielskiego, np. *chips – chipsy*. (O tzw. depluralizacji zapożyczeń będzie jeszcze mowa dalej). W słowniku został też zarejestrowany rzeczownik *churcher* 'osoba uprawiająca churching', derywowany od utworzonego w języku polskim, na wzór zapożyczonego z języka angielskiego rzeczownika *clubbing* 'spędzanie wolnego czasu w klubach i pubach', rzeczownika *churching* 'częste zmienianie kościołów, w których w niedzielę uczestniczy się we mszy świętej'. Są to z całą pewnością neologizmy słowotwórcze, utworzone z udziałem obcych sufiksów.

⁵ Rzeczownik *flog* to 'blog prowadzony w celach marketingowych przez osobę opłacaną przez podmiot zainteresowany reklamą danego produktu lub danej usługi; fałszywy blog'. Słowo to, utworzone na gruncie języka angielskiego, jest skrótem wyrażenia *fake blog*, powstałym przez połączenie zdeintegrowanych podstaw słowotwórczych.

< *ageist*, lub zostały utworzone od wyrazów uprzednio zapożyczonych do języka polskiego, np. *age*<>-*ista* < *ageizm*.

Ponadto część złożeń, zwłaszcza z produktywnymi afiksoidami (inaczej: członami związanymi; Kaproń-Charzyńska 2005), również uzyskuje na gruncie polszczyzny motywację słotwórczą, np. rzeczowniki *infoholik* albo *cyberprzestępca*, będące kalkami strukturalnymi angielskich rzeczowników *infoholic* i *cybercriminal*, a także rzeczowniki takie jak *haktywista* (ang. *hacktivist*, będący kontaminacją rzeczowników *hacker* i *activist*), który z jednej strony może być interpretowany jako zapożyczenie leksykalne, a z drugiej – jako kontaminacja obecnych w języku polskim rzeczowników *haker* i *aktywista*.

Przyjmując jednak, że leksemy zapożyczone, które uzyskały motywację słotwórczą, uzyskały tym samym status derywatów słotwórczych (zob. m.in. Waszakowa 1993, 2018, 2019; Burkacka 2013; Kleszczowa 2007; Kaproń-Charzyńska 2007a).

3. Zapożyczenia leksykalne

Zapożyczenia leksykalne, przede wszystkim z języka angielskiego⁶, stanowią ok. 20% nazw osobowych zarejestrowanych w OJ UW. Ulegają one w różnym stopniu procesom adaptacji. W słowniku występują przede wszystkim jednostki o pisowni i wymowie zgodnej z oryginalną typu *binge-watcher* ‘osoba oglądająca wiele odcinków lub wszystkie odcinki serialu jeden po drugim [...]’ albo *barista* ‘osoba zawodowo zajmująca się przygotowaniem i podawaniem kawy’⁷.

Obok powyższych jednostek notowane są także formy o pisowni spolszczonej, naśladującej obcą wymowę, np. *widźej/vidźej* ‘twórca lub odtwórca

⁶ Zapożyczenia z innych języków są marginalne. W zebranych przeze mnie materiale znajduje się jedynie 6 wyrazów niebędących pożyczkami z języka angielskiego. Są to rzeczowniki o ograniczonym zakresie użycia, reprezentujące słownictwo środowiskowe, takie jak *goleador* (z hiszp.) ‘w piłce nożnej: zawodnik, który w pewnym okresie lub w określonym turnieju zdobył najwięcej bramek; król strzelców’, a także egzotyzy, takie jak *tituszka* (z ukr.) ‘osoba wynajęta przez ukraińskie władze do udziału w prowokacjach, bójkach i starciach z osobami protestującymi na placu Niepodległości w Kijowie w 2013 i 2014 r.’.

⁷ Należałoby właściwie powiedzieć: o wymowie w znacznym stopniu zbliżonej do oryginalnej. Język angielski ma znacznie bardziej rozbudowany system samogłoskowy niż język polski. Również między systemami spółgłoskowymi obu języków istnieją różnice jakościowe i ilościowe. Wymowa angielska jest więc adaptowana do możliwości polskiej fonetyki. Jest to zresztą zjawisko naturalne przy zapożyczaniu obcych elementów językowych.

animacji wyświetlanych podczas koncertów oraz imprez muzycznych’ (ang. *veejay* od *video jockey*).

Mamy też do czynienia z depluralizacją zapożyczeń. Zjawisko to polega – jak wiadomo – na dublowaniu morfemu liczby mnogiej języka-dawcy (w wypadku omawianej w artykule leksyki – języka angielskiego⁸) w języku-biorcy. Forma liczby mnogiej rzeczownika angielskiego jest używana w języku polskim jako forma liczby pojedynczej, np. *millenials* (ang. *millennial*)⁹ ‘osoba urodzona w czasie wyżu demograficznego przełomu lat 80. i 90. XX wieku’, lub *trads* (ang. *trad*) ‘wyznawca religii rzymskokatolickiej, uczestniczący w mszach świętych celebrowanych w nadzwyczajnej formie rytu rzymskiego, a także ceniący sobie inne przejawy kultywowania tradycji, która panowała w Kościele rzymskokatolickim przed Soborem watykańskim II’, a formy liczby mnogiej w języku-biorcy otrzymują właściwe tej kategorii końcówki.

Jak zauważa Mirosław Bańko (2019: 37), depluralizacja jest często najprostszym sposobem adaptacji zapożyczenia, łatwiej bowiem włączyć do polskiej fleksji wyrazy *bambus*, *Eskimos* niż *bambu*, *Eskimo* (ang. *bamboo*, *Eskimo*). W wypadku wyrazów zanotowanych w OJ UW możliwa byłaby adaptacja w formie liczby pojedynczej ze względu na ich zakończenie spółgłoskowe, dochodzi jednak do reduplikacji wykładnika liczby mnogiej (Markowski 2012: 137). Zdaniem Mariusza Górnicza (2019: 61–62, 89) dla uczestników społeczności monolingwalnych, do których należy polska wspólnota językowa, zapożyczenia są nieprzejrzyste pod względem morfologicznym, a użytkownicy języka-biorcy traktują je jak wyrazy rodzime. Innymi słowy: angielski morfem liczby mnogiej – jako niewystępujący w polszczyźnie – nie został dostrzeżony, a formy liczby mnogiej odczytane jako formy liczby pojedynczej.

Wydaje się jednak, że – przynajmniej w wypadku występujących w OJ UW zapożyczeń – reduplikacja wykładnika liczby mnogiej w języku polskim może wynikać nie tyle z nieznamomości struktury morfologicznej zapożyczenia, ile z charakteru spółgłoskowego wygłosu wyrazu, który powoduje różnego typu komplikacje przy włączaniu form liczby pojedynczej do polskiej fleksji, podobnie jak przywoływane przez M. Bańkę wyrazy o wygłosie samogłoskowym. W polszczyźnie rzeczowniki męskoosobowe zakończone w M. lp. na *l* przyjmują w M. lm. końcówkę *-e*, rzadziej *-owie* (*królowie*). Są to przeważnie neutralne formacje słowotwórcze z formantem

⁸ Proces depluralizacji objął też zapożyczenia z innych języków, np. *frazes* (franc. *phrase*), *kokos* (port. *coco*), *merynos* (hiszp. *merino*) (Siuciak 2013: 43).

⁹ Wyraz ten bywa również zapisywany wielką literą *Millenials* lub (rzadziej) w wersji jeszcze bardziej spolszczonej *milenials* (*Milenials*). Zarówno w języku angielskim, jak i polskim słowo to używane jest zwykle w liczbie mnogiej.

-iciell/-yciel (*zbawiciel, nauczyciel*) lub nacechowane negatywnie formacje z formantem *-el* (*śmierdziel*). Końcówkę *-e* w M. lm. przybierają także pozostałe rzeczowniki rodzaju męskiego oraz rzeczowniki rodzaju żeńskiego o identycznym wygłosie w M. lp. Być może dlatego takie formy jak *milleniale* lub *lokale* brzmią jak rzeczowniki nieżywotne lub nacechowane pejoratywnie rzeczowniki męskoosobowe (forma *lokale*, jak i sam *lokal* jest zresztą dwuznaczna). Końcówka *-i* (*millenialsi, lokalsi*) nie budzi takich skojarzeń, ma także oparcie w przyswojonych wcześniej zapożyczeniach (*Eskimosi, Latynosi*).

Jeśli chodzi o rzeczowniki typu *trads*, napotykamy podobny problem: końcówka *-owie* wydaje się zbyt podniosła (por. *dziadowie, bardowie*), a końcówka *-y* jest deprecjonująca (por. *dziady, bardy*). Rzeczowniki takie jak *regulars* (ang. *regular*) o zn. 1. ‘gracz regularnie osiągający dobre wyniki w turniejach’; 2. ‘żołnierz wojska regularnego’¹⁰ łatwo jest włączyć w polską fleksję bez depluralizacji (*regularzy* jak *rekruterzy*). Działa tu jednak z pewnością analogia do pozostałych form, być może także niechęć do alternacji morfonologicznej.

4. Neologizmy strukturalne

W dużym stopniu neologizmy słowotwórcze zawdzięczają sporą liczebność istnieniu żeńskich nazw osobowych. Są one tradycyjnie traktowane jako derywaty modyfikacyjne od odpowiednich rzeczowników męskoosobowych, choć wiele tzw. nazw żeńskich ma podwójną motywację, rzeczownikową i czasownikową, np. *malarka* ‘malarz płci żeńskiej’ lub ‘kobieta, która maluje’. Niektóre nazwy żeńskie w ogóle nie mogą być derywowane od męskich, np. *sprzątaczką* ‘kobieta, która sprząta’¹¹. Mogą być one natomiast podstawą nielicznych nazw męskich, występujących głównie wśród nazw zwierząt, gdy cały gatunek nazwany jest formą gramatycznie żeńską, np. *gęsior* ‘gęś, która jest samcem’ (Grzegorzczkowska, Puzynina 1999)¹².

¹⁰ Najprawdopodobniej wyraz ten został zapożyczony w 2. znaczeniu (por. ang. *regular* ‘a soldier belonging to a regular army’ – <https://www.thefreedictionary.com/regular>), ma on jednak w języku polskim oparcie w przymiotniku *regularny*.

¹¹ Hanna Jadacka (2009) dowodzi, że interpretacja z wykorzystaniem podstawy męskiej jest możliwa tylko wtedy, gdy derywat można odnieść do nazwy rodzaju męskiego, używanej w znaczeniu ogólnym ‘osoba’, np. *student* ‘osoba, która studiuje’, *studentka* ‘osoba, która studiuje i ma płeć żeńską’.

¹² Iwona Burkacka (2013) podaje przykłady następujących osobowych nazw męskich derywowanych od odpowiednich rzeczowników rodzaju żeńskiego, oznaczających wykonawczynie określonego zawodu: *położny, pogodynek, pielęgniarz, manikiurzystą, pedikiurzystą, wizażystą*.

W zebranych przeze mnie materiale odnaleźć można nazwy, takie jak *ciążorektyczka* ‘kobieta cierpiąca na anoreksję ciążową’ oraz *staroródka* ‘kobieta rodząca pierwsze dziecko w późnym wieku’, które ze względów semantycznych nie mogą być derywowane od męskich. Występuje tu też kilka nazw kobiet, które nie są motywowane odpowiednimi rzeczownikami męskoosobowymi, np. *wizażanka* ‘użytkowniczka portalu urodowego dla kobiet Wizaż.pl’, *jesieniara* ‘dziewczyna lub kobieta mająca w trakcie jesieni skłonność do domatorstwa i melancholijnego nastroju oraz lubiąca rytuały wiążące się z tą porą roku [...]’¹³, *fitnesska* ‘dziewczyna lub kobieta uprawiająca fitness’. Są to nazwy atrybutywne (*wizażanka*, *jesieniara*) lub odrzeczownikowe nazwy wykonawców czynności (*fitnesska*). Rzeczowniki te mogą mieć swoje odpowiedniki w rodzaju męskoosobowym, np. *jesieniarz*¹⁴ ‘mężczyzna, który lubi jesień’ lub potencjalne *wizażanin* ‘użytkownik portalu Wizaż.pl’, *fitnessek* ‘mężczyzna, który uprawia fitness’.

Nazwy żeńskie tworzone są zarówno od derywatów prostych, jak i złożonych. Dominuje produktywny przyrostek *-ka*, np. *ulotkarka* < *ulotkarz* ‘dziewczyna lub kobieta zajmująca się rozdawaniem lub roznoszeniem ulotek’, *jedzenioholiczka* < *jedzenioholik* ‘kobieta uzależniona od jedzenia [...]’, *swapowiczka* < *swapowicz* ‘dziewczyna lub kobieta zajmująca się swappingiem’¹⁵ [...]. Jedynie sporadycznie występują nazwy utworzone innymi przyrostkami: *-ini* (*gościni* ‘kobieta lub dziewczyna przybyła do kogoś w odwiedziny; także uczestniczka przyjęcia, balu’, *marszałkini* ‘marszałek, zazwyczaj Sejmu’ – rzeczownik zakwalifikowany jako potoczny), *-yca* (*premierzyca* ‘pani premier’ – rzeczownik zakwalifikowany jako potoczny z odcieniem dezaprobaty) bądź *-ara* (*gimbusiara* albo *gimbiara* ‘gimnazjalistka’ – rzeczownik potoczny z odcieniem dezaprobaty).

Dla części nazw rodzaju żeńskiego możliwa jest wyłącznie derywacja od odpowiednich rzeczowników męskoosobowych, zwłaszcza zapożyczonych, np. *geeczka* ‘dziewczyna lub kobieta zgłębiająca wiedzę w jakiejś dziedzinie w stopniu daleko wykraczającym poza zwykle hobby’, *golkiperka* ‘bramkarka w grach zespołowych, zwłaszcza piłce nożnej’, choć mogą to też być rzeczowniki rodzime lub od dawna obecne w języku polskim, np. *żakini*

¹³ Na wzór tego rzeczownika, który zajął drugie miejsce w plebiscycie na Młodzieżowe słowo roku 2019, utworzony został w roku 2020 wyraz *rzepiara* ‘dziewczyna lub kobieta, która robi sobie zdjęcia na tle pola kwitnącego rzepaku i następnie publikuje je w mediach społecznościowych’.

¹⁴ Słowo to nie jest notowane w OJ UW, jest jednak używane (choć znacznie rzadziej od rzeczownika żeńskiego), co potwierdzają wystąpienia w Internecie. Zostało ono także zgłoszone w plebiscycie na Młodzieżowe słowo roku 2019.

¹⁵ *Swapping* to ‘bezgotówkowa wymiana różnych rzeczy codziennego użytku, zwłaszcza odzieży [...]’.

‘dziewczynka startująca w zawodach sportowych w najmłodszej grupie wiekowej, zazwyczaj poniżej 12 roku życia’, *elektka* ‘kobieta elekt’.

Część rzeczowników odnoszących się do kobiet można interpretować zarówno jako *composita*, jak i derywaty proste. Dotyczy to szczególnie nazw typu *euroentuzjastka* ‘zwolenniczka członkostwa swojego kraju w Unii Europejskiej’, z dającym się łatwo wyodrębnić członem powtarzającym się w serii złożień. Wymieniony rzeczownik można więc uznać za złożenie bezafiksalne, któremu towarzyszy ucięcie pierwszego członu: *euro*<*entuzjastka* ‘entuzjastka Unii Europejskiej’. Podstawy *compositum* stanowią wówczas przymiotnik *europski* i rzeczownik *entuzjastka*. Można też go uznać za nazwę żeńską motywowaną odpowiednią nazwą męskoosobową: *euroentuzjast-ka* ‘euroentuzjasta płci żeńskiej’. Podstawą słowotwórczą jest w tym wypadku rzeczownik *euroentuzjasta*.

Rzeczowniki męskoosobowe będące derywatami prostymi to przede wszystkim odrzeczownikowe derywaty sufiksalne reprezentujące kategorię słowotwórczą nazw subiektów przy niewyrażonym predykanie (Grzegorzewska, Puzynina 1999: 433–445). Szczególną frekwencję – wśród sufiksów rodzimych – wykazują przyrostki *-owiec* i *-owicz*¹⁶, a z sufiksów obcego pochodzenia wspomniany wyżej przyrostek *-istall-ysta*. Przyrostki te mogą być dodawane zarówno do podstaw rodzimych (lub przyswojonych), np. *przykrywkwowiec* ‘policjant działający pod przykrywką, tzn. udający przestępcę [...]’, *domówkwowicz* ‘osoba uczestnicząca w domówce’, *hulajnogista* ‘osoba, która jeździ na hulajnodze’, jak i obcych, np. *namingowiec* ‘pracownik działu marketingu zajmujący się namingiem¹⁷’, *swapowicz* ‘osoba zajmująca się swappingiem [...]’, *mockumentalista* ‘twórca mockumentów¹⁸’.

Około 20 rzeczowników zostało utworzonych za pomocą derywacji ujemnej (ucięcia)¹⁹. Formant taki pełni często – obok funkcji strukturalnej, obligatoryjnej dla każdego derywatu – funkcję pragmatyczną, ujawniającą postawy emotywno-oceniające, służącą przełączaniu rejestrów i sygnalizowaniu poziomu dyskursu (Kaproń-Charzyńska 2007b, 2008). Derywaty pragmatyczne to m.in. potoczne leksemy *gin* ‘ginekolog’, *mercz* ‘merchandise’ czy *gimb* ‘uczeń gimnazjum; gimbus’, mający dodatkowo odcień dezaprobaty

¹⁶ W materiale zebranych kilkanaście lat temu przez Iwonę Kaproń-Charzyńską (2007a: 111–112) na drugim miejscu pod względem frekwencji występują derywaty odrzeczownikowe z przyrostkiem *-arz*.

¹⁷ *Naming* to ‘tworzenie nazw na potrzeby marketingu’.

¹⁸ *Mockument* to ‘gatunek filmowy, w którym forma filmu dokumentalnego łączy się z fikcyjną fabułą’ (ang. *mockumentary*, od *mock* ‘udawany’ + *(docu)mentary* ‘film dokumentalny’).

¹⁹ Za Iwoną Kaproń-Charzyńską (2005) przyjmuję, że ucięcie zajmuje wyższe miejsce w hierarchii formantów niż formant paradygmatyczny.

lub lekceważenia. Za pomocą ucięcia tworzone są też nazwy zwolenników (ale i przeciwników) pewnych idei, poglądów itp., np. *islamofob<ja>* ‘osoba odczuwająca silny lęk przed islamem, połączony ze wstrętem, odrazą lub nienawiścią w stosunku do muzułmanów; wyznawca islamofobii’, *sakroturyst<yk>a* ‘turysta podróżujący do miejsc kultu religijnego; uprawiający sakroturystykę’ lub odobietkowe nazwy subiektów, np. *rumpolog<ja>* ‘specjalista w zakresie rumpologii’. W wypadku tych ostatnich ucięciu towarzyszy zwykle dodanie sufiksu, np. *alpakoterapeuta* ‘specjalista w zakresie alpakoterapii’ (<ja> + *-euta*). Dodanie sufiksu do ucięcia występuje także przy tworzeniu nazw subiektów właściwości, czyli nosicieli cech, np. *ortorektyk* ‘osoba cierpiąca na ortoreksję’ (<ja> + *-yk* + s:t), *mizofonik* ‘osoba cierpiąca na mizofonię’ (<ja> + *-ik*).

W zebranych materiale występuje niewiele derywatów odczasownikowych, reprezentujących kategorię słowotwórczą nazw subiektów czynności, procesów i stanów. Są to jedynie cztery rzeczowniki z formantem *-acz* (np. *obalacz* ‘osoba zajmująca się obalaniem, np. mitu, ustroju, pomnika’, *przytulacz* ‘osoba zawodowo zajmująca się przytulaniem’). Oprócz nich występuje kilka rzeczowników z formantem *-er*, które zostały zapożyczone z języka angielskiego, ale uzyskały podzielną słowotwórczą w polszczyźnie, *waper* ‘to samo, co e-palacz’²⁰ czy wspomniany wyżej *lajkers*.

Interesujące są rzeczowniki takie jak *terytorials* ‘żołnierz Wojsk Obrony Terytorialnej’, *specjals* ‘żołnierz sił specjalnych’, *normals* ‘reprezentant stylu normcore’. Powstały one na wzór rzeczowników typu *millenials*, a więc kończących się na spółgłoskę rzeczowników zapożyczonych z języka angielskiego wraz z morfemem liczby mnogiej *-s* w funkcji tematu fleksyjnego. Przytoczone wyżej rzeczowniki powstały przez ucięcie przymiotników będących ich podstawami (odpowiednio *terytorialny*, *specjalny* i *normalny*). Przez analogię do rzeczowników typu *millenials* dodano do tematu *s*. Należałoby zadać w tym miejscu pytanie, jaki jest status owego *s*. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z tworzeniem się nowego sufiksu o obcej proveniencji, który towarzyszy ucięciu *-ny* z podstawy przymiotnikowej, np. *terytorial<>s*²¹. O możliwości występowania cząstki *-s* w funkcji formantu pisze Andrzej Dyszak (2019) na przykładzie formy *props/propsy* ‘pochwała, docenienie’.

²⁰ Słowo *vaper* w języku angielskim ma znaczenie ‘a user of electronic cigarettes’ (<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Vaper>). W języku polskim mamy czasownik *wapować* (ang. *vape*) o zn. ‘to samo, co e-palić, czyli wdychać substancje zawarte w e-papierosie’, który – z synchronicznego punktu widzenia – jest podstawą słowotwórczą rzeczownika *waper* (‘ten, kto wapuje’).

²¹ Formant *-s* został też wydzielony w derywacie *fotos*. Zob. Jadacka (red.) (2001); Burkacka (2012).

Językoznawca traktuje ją jako powstałą na gruncie języka polskiego uniwersalizację angielskiego wyrażenia *proper respect*. Zdaniem A. Dyszaka wyraz *proper* został skrócony do *prop*, „do którego została dołączona cząstka *-sll-sy* (jako formant), niosąca znaczenie wyrazu *respect* (analogicznie do funkcji formantów w rodzimych uniwersalizmach, jak *-ka* w *żagłówka* lub *-ec* w *parowiec*)” (Dyszak 2019: 23)²².

Cząstka *s* bywa także dodawana do sufiksu *-er*. Tak dzieje się w wypadku leksemu *dziadkers* (zob. przyp. 3), który niewątpliwie został utworzony na gruncie języka polskiego²³. Jest to hybryda powstała przez analogię do zapożyczeń typu *chips*, z depluralizacją oryginalnych form liczby mnogiej. Być może powstaje na naszych oczach wariant sufiksu *-er*: *-ers*²⁴.

W obrębie *compositów* przeważają złożenia, których człony połączone są bezpośrednio. Tego typu kompozycji towarzyszy ucięcie jednego z członów, najczęściej pierwszego, a powstałe w ten sposób rzeczowniki przeważnie tworzą serie, np. *eurosierota* ‘dziecko pozostawione pod opieką krewnych przez rodziców, którzy wyjechali do pracy w ramach otwartych rynków Unii Europejskiej [...]’, *euroksiądz* ‘duchowny chrześcijański będący zwolennikiem większej integracji Unii Europejskiej [...]’ albo *ekowojuownik* ‘działacz ekologiczny o radykalnych poglądach, posługujący się nielegalnymi lub nieetycznymi metodami działania’, *ekokierowca* ‘osoba prowadząca samochód w sposób pozwalający na utrzymanie niskiego zużycia paliwa [...]’ (z powtarzającym się pierwszym członem złożenia) oraz *onkocelebryta* ‘znana osoba cierpiąca na raka lub osoba znana głównie z tego, że cierpi na raka’, *katocelebryta* ‘celebryta deklarujący wyznanie rzymskokatolickie, publicznie odwołujący się do religii katolickiej [...]’ (z powtarzającym się drugim członem złożenia).

Wiele złożzeń to kalki słowotwórcze angielskich formacji, takie jak np. *mediota* (ang. *mediot*) ‘osoba bezkrytycznie wierząca w informacje przekazywane przez media’ (kontaminacja wyrazów *media* i *idiota*, a w języku angielskim – *media* i *idiot*), *prosument* (ang. *prosumer*) ‘konsument, który bierze aktywny udział w procesie tworzenia, modyfikowania lub promowania

²² Przykład A. Dyszaka nie wydaje się trafiony, rzeczownik *props* bowiem powstał na gruncie angielszczyzny, a nie języka polskiego, jako skrót słowa *propers* (*propers* > *props*) powstałego z wyrażenia *proper respect* ‘właściwy, należny szacunek’ (<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=props>). W polszczyźnie słowo to używane jest najczęściej w formie liczby mnogiej *propisy* (jak *dropsy*), co przypomina zjawisko depluralizacji.

²³ W polszczyźnie od pewnego czasu funkcjonuje także rzeczownik *platformers/ platformersi* odnoszony do członków Platformy Obywatelskiej lub jej zwolenników, głównie przez ich oponentów. Słowo to powstało najprawdopodobniej przez skojarzenie brzmieniowe z angielskim rzeczownikiem *platformers* oznaczającym gry platformowe (*platform games*).

²⁴ Zob. też uwagi Elżbiety Mańczak-Wolhfeld (1991).

produktów bądź usług jakiejś firmy [...]’ (*pro<ducent> + <kon>sument*; ang. *pro-* od *pro<ducer>* ‘producent’ + *<cons>sumer* ‘konsument’). Genetycznie zapożyczeniami strukturalnymi są też podzielne na gruncie języka polskiego formacje z sufiksoidem *-holik*, które mają swoje odpowiedniki w języku angielskim, por. *książkoholik* – *bookaholic*, *kotoholik* – *cataholic*.

5. Neologizmy znaczeniowe

W zebranych przeze mnie materiale dominują neosemantyzmy powstałe w wyniku przeniesienia nazwy pod wpływem podobieństwa znaczeń, a więc jej metaforyzacji (zob. np. Buttler 1978; Grabias 2003). Są to zwykle wyrazy nacechowane, np. opatrzone kwalifikatorami dezaprobaty i/lub lekceważenia rzeczowniki *glonojad* ‘dziewczyna lub kobieta, której usta zostały przesadnie powiększone za pomocą sztucznych zabiegów’ lub *gimbus* ‘osoba zachowująca się w sposób żenujący i godny pożałowania’, albo żartobliwe, np. *plecaczek* ‘pasażer motocyklisty’. Możliwa jest także metonimizacja, oparta na styczności znaczeń, np. *słoi*k ‘młoda osoba pochodząca z małej miejscowości, zwykle z niezamożnej rodziny, osiedlająca się w dużym mieście, najczęściej w Warszawie, w celu podjęcia studiów lub pracy’ (innymi słowy: ‘osoba, która przywozi jedzenie od rodziców w słoikach’), a także *hejt* ‘to samo, co hejter’.

Do neosemantyzmów należałoby również zaliczyć wyrazy pospolite równokształtne z nazwami własnymi, a konkretnie imionami typu *janusz* ‘niezbyt urodziwy mężczyzna uosabiający stereotypowe, negatywne cechy przypisywane Polakom [...]’ czy *agatka* ‘osoba, której praca polega na przeprowadzaniu dzieci przez ulicę’. Danuta Buttlerowa (1978: 86) uznaje przekształcanie się nazw własnych w pospolite za najbardziej typowy i najliczniej zaświadczony rodzaj zmian generalizacyjnych. Jednakże w wypadku przytoczonych wyżej eponimów proces generalizacji nie wydaje się typowy. Nie wiadomo bowiem, dlaczego właśnie te imiona stały się podstawą derywacji semantycznej, nie znamy wszak żadnego Janusza, którego cechy mogłyby być bezpośrednią przyczyną przekształcenia jego imienia w nazwę pospolitą, ani żadnej Agatki, która zajmowała się lub nadal zajmuje przeprowadzaniem dzieci przez ulicę²⁵.

Niektóre neosemantyzmy skłonna jestem uznać za powstałe w wyniku aluzji formalno-semantycznej (Pędzich 2012; Senderska 2017). Są to wyrazy, których budowa słowotwórcza poddana została, zwykle żartobliwej, reinter-

²⁵ Por. Kaczerzewska (2018); Burkacka (2020).

pretacji, w wyniku czego powstały nowe znaczenia, np. *szyta* ‘mężczyzna z nadmiernie rozwiniętymi mięśniami szyi’ czy *fartuch* ‘farciarz, szczęściarz’.

Tego typu leksemy Alicja Nagórko (2000: 211) umieszcza w obrębie pragmatyki słowotwórczej jako formacje pragmatyczne, w których udział słowotwórstwa ogranicza się w zasadzie do procesów interpretacyjnych (są to tzw. reinterpretacje słowotwórcze). Rzeczowniki takie bywają również traktowane jako homonimiczne z innymi leksemami (Dyszak 2019: 21–22), powstałe w wyniku niezależnej derywacji (Buttler 1978: 28–32). Wydaje się jednak, że istotne znaczenie w tworzeniu tego typu wyrazów ma nie tyle samo podobieństwo brzmieniowe, ile możliwość odczytania na nowo budowy słowotwórczej wyrazów należących do odmiany ogólnej bądź innych odmian polszczyzny. Istnieją więc podstawy, by uznać takie jednostki za neologizmy semantyczne (a nie morfologiczne) powstałe w wyniku aluzji do identycznie brzmiących formacji słowotwórczych²⁶ lub wyrazów pod względem słowotwórczym niepodzielnych.

Jednostki, które powstały pod wpływem języka obcego, a konkretnie angielskiego, są nieliczne (w OJ UW zarejestrowano jedynie trzy takie leksemy). Są to leksemy o zasięgu językowym ograniczonym do określonych środowisk: *mentor* (ang. *mentor*) ‘opiekun i towarzysz ucznia lub studenta biorącego udział w wymianie międzynarodowej’ i *ewangelista* (ang. *product evangelist*) ‘klient lub pracownik firmy, który swoją działalnością [...] promuje daną markę’. Wyrazem, który trafił do języka ogólnego, jest używany z odcieniem dezaprobaty i lekceważenia rzeczownik *leming* (ang. *lemming*) ‘młody, wykształcony i dobrze zarabiający mieszkaniec dużego miasta, zwykle pracujący w korporacji’²⁷.

²⁶ Iwona Kaproń-Charzyńska (2007b: 153) słusznie zwraca uwagę na to, że znaczenie zinterpretowanych na nowo formacji słowotwórczych można odczytać jedynie w kontekście. Bez kontekstu nikt nie odczyta derywatu *ciężarówka* jako ‘kobieta ciężarna’.

²⁷ Rzeczownik *lemming* w języku angielskim oznacza wtórnie osobę bezmyślnie podążającą za tłumem, naśladującą innych. Por. ‘person who unthinkingly joins a mass movement, especially a headlong rush to destruction’ (<https://www.lexico.com/en/definition/lemming>). W języku polskim słowo to – czasem z przydawką *polityczny* – było pierwotnie używane przez publicystów i zwolenników tzw. konserwatywnej prawicy w odniesieniu do wyborców Platformy Obywatelskiej, a następnie także do wyborców partii lewicowych. (Por. Biesaga 2016). Obecnie rzeczownik ten bywa odnoszony także do osób popierających Prawo i Sprawiedliwość.

6. Neologizmy frazeologiczne

Są to przede wszystkim zapożyczenia z języka angielskiego, takie jak *couch potato* ‘osoba, która większość czasu spędza leżąc na kanapie i oglądając telewizję’ lub *celebrity crush* ‘osoba sławna, która komuś się bardzo podoba [...]’, używane z dezaprobatą środowiskowe wyrażenie *grammar nazi* ‘dokuczliwy purysta językowy, zwykle wypowiadający się w internecie’, oraz kalki anglojęzycznych związków, np. *trener personalny* lub *trener osobisty* od ang. *personal trainer*, a także *mówca motywacyjny* od ang. *motivational (inspirational) speaker*. W zebranych przeze mnie materiale znajduje się też kalka z języka rosyjskiego: *zielony ludzik* ‘rosyjski żołnierz biorący nieoficjalnie udział w wojnie na Ukrainie’²⁸.

Frazeologizmy rodzime to jedynie cztery jednostki, z czego dwie uznano w słowniku za środowiskowe: *Pan Kanapka* ‘sprzedawca kanapek i innego rodzaju gotowego jedzenia, oferujący swoje produkty pracownikom firm bezpośrednio w miejscu ich pracy’²⁹, *widmowy gitarzysta* ‘osoba symulująca grę na gitarze za pomocą gestów, bez użycia gitary’, jedną za żartobliwą: *homo multitaskus* ‘osoba posiadająca umiejętność wykonywania wielu zadań jednocześnie [...]’³⁰, a jedna otrzymała kwalifikator dezaprobaty: *nurek śmietnikowy* ‘ktoś, kto przeszukuje śmietniki, zwykle po to, by znaleźć surowce, które można sprzedać w skupie [...]’.

7. Zakończenie

Materiał zgromadzony w OJ UW wydaje się znakomitą źródłem do badań nad współczesną leksyką polską. Jego analiza potwierdza niesłabnący wpływ języka angielskiego na polszczyznę. Wyrazem tego wpływu są nie tylko zapożyczenia leksykalne (choć te stanowią prawie 20% nazw osób), ale także różnego typu zapożyczenia strukturalne, przede wszystkim kalki leksykalne, polegające na kopiowaniu obcej struktury słowotwórczej.

²⁸ Wyszukiwarki internetowe Google i Yandex wskazują na użycie tego frazeologizmu raczej w liczbie mnogiej, nie tylko w języku polskim. Taką postać związku znajdziemy również w polskiej wersji Wikipedii. Odpowiada mu hasło w rosyjskiej Wikipedii *зелёные человечки*, a w angielskiej – *little green men*. Przypomnijmy, że tak nazywano kiedyś hipotetycznych kosmitów.

²⁹ Frazeologizm ten może być zainspirowany nazwą popularnej amerykańskiej sieci barów sprzedających kanapki, tj. *Mister Sandwich*. Przedstawiciele sieci zajmują się również handlem obwoźnym.

³⁰ Źródłem frazeologizmu może być angielski rzeczownik *multitasker*, tłumaczony na język polski jako *wielozadaniowiec*.

Co więcej, takie skopiowane struktury stają się wzorem dla nowych struktur, tworzonych już na gruncie języka polskiego (np. złożenia z afiksoidami *-holik*, *cyber-* lub serie z pierwszym członem *e-*, powstałym w wyniku ucięcia przyimiotnika *elektroniczny*, typu *e-pacjent* ‘osoba korzystająca ze świadczeń opieki zdrowotnej lub porad medycznych za pośrednictwem internetu’). Ponadto w derywacji widoczny jest spory udział obcych morfemów słowotwórczych, np. w obrębie odrzeczownikowych derywatów sufiksalnych reprezentujących kategorię słowotwórczą nazw subiektów przy niewyrażonym predykcacie mamy 145 derywatów z rodzimymi sufiksami i 57, czyli ok. 28% formacji tego typu – z sufiksami obcymi, takimi jak *-er*, *-ant*, *-ator*, *-at* czy wreszcie *-istall*-*ysta*. Ostatni z wymienionych morfemów wykazuje najwyższą frekwencję wśród sufiksów obcych, a rzeczowniki z tym sufiksem są na drugim miejscu pod względem liczebności w obrębie derywatów odrzeczownikowych (w OJ UW zarejestrowano 46 derywatów z rodzimym przyrostkiem *-owiec* i 37 derywatów z sufiksem *-istall*-*ysta*). Zmiany leksykalne implikują więc zmiany jakościowe i ilościowe w systemie słowotwórczym polszczyzny.

Literatura

- Bańko M. (2019): *Jeszcze o roli przyrostka -k- w adaptacji zapożyczeń w polszczyźnie*. „Język Polski” XCIX, nr 3, s. 32–43.
- Biesaga M. (2016): *Drugie życie leminga we współczesnej polszczyźnie*. „Polonica” XXXVI, s. 43–54.
- Burkacka I. (2012): *Kombinatoryka sufiksalna w polskiej derywacji odrzeczownikowej*. Warszawa.
- Burkacka I. (2013): *Czy polszczyznę mogą wzbogacić nowe typy struktur słowotwórczych?*. „LingVaria” VIII, nr 2 (16), s. 113–135.
- Burkacka I. (2020): Janusze, halyny, sebixy i karyny. *Memy internetowe jako źródło nowych eponimów*. „Poradnik Językowy” 4, s. 21–35.
- Buttler D. (1978). *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa.
- Dunaj B. (red.) (1996): *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Dyszak A. (2019): *Z badań nad zjawiskami słowotwórczymi i adaptacyjnymi w „najmłodszej polszczyźnie”*. „Język Polski” XCIX, nr 3, s. 18–31.
- Grabias S. (2003). *Język w zachowaniach społecznych*. Wyd. 2 poprawione. Lublin.
- Górnicz M. (2019): *Wewnątrzjęzykowe uwarunkowania zapożyczeń technolektalnych w języku polskim*. Warszawa.
- Grzegorzyczkowa R., Puzynina J. (1999): *Rzeczownik*. [W:] *Gramatyka języka polskiego. Morfologia*. Red. R. Grzegorzyczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 389–468.
- Jadacka H. (2009): *Nieporozumienia wokół nazw żeńskich*. [W:] *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowotwórstwo – słownictwo – polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesora Zofii Kurzowej, Kraków 16–17 maja 2008*. Red. M. Skarżyński, M. Szpiczakowska. Kraków, s. 277–284.
- Jadacka H. (red.) (2001): *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego. T. II: Gniazda odrzeczownikowe*. Kraków.
- Kaczerzewska J. (2018): *Stabilność ekspresywna leksemu janusz i jego jednostki derywowane*. „Orbis Linguarum” LI, s. 85–119.

- Kaproń-Charzyńska I. (2005): *Derywacja ujemna we współczesnym języku polskim. Rzeczowniki i przymiotniki*. Toruń.
- Kaproń-Charzyńska I. (2007a): *O nowych odczasownikowych i odrzeczownikowych nazwach subiektów*. „Polonica” XXVIII, s. 105–120.
- Kaproń-Charzyńska I. (2007b): *Pragmatyczna funkcja formantów w opisie derywatów*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXIII, s. 147–156.
- Kaproń-Charzyńska I. (2008): *Klasyfikacja derywatów ze względu na funkcje formantów*. [W:] *Varia XV*. Red. S. Ondrejovič. Bratysława, s. 280–286.
- Kleszczowa K. (2007): *Na straży niezmienności modeli słowotwórczych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXIII, s. 115–124.
- Mańczak-Wolhfeld E. (1991): *Tamersi – nowa tendencja w języku polskim?* „Poradnik Językowy” 9–10, s. 429–431.
- Markowski A. (2012): *Wykłady z leksykologii*. Warszawa.
- Nagórko A. (2000): *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa.
- Pędzich B. (2012): *Jak powstaje socjolekt? Studium słownictwa parolotniarzy*. Warszawa.
- Senderska J. (2017): *„Maniaczki” w Sieci. O języku i komunikacji wybranych kobiecych społeczności online*. Kielce.
- Sękowska E. 2012: *Neologizmy słowotwórcze we współczesnej polszczyźnie (wybrane tendencje)*. „Eslavística Complutense” 12, s. 97–103.
- Siuciak M. (2013): *Niestabilność fleksyjna rzeczowników zapożyczonych w polszczyźnie dawnej i współczesnej*. [W:] *Sztuka to rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*. Red. J. Tambor, A. Achteлик. Katowice, s. 39–48.
- Smółkowa T. (2001): *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Kraków.
- Waszakowa K. (1993): *Zapożyczenia jako przedmiot badań słowotwórstwa synchronicznego*. „Z polskich studiów slawistycznych”. Seria 8, s. 255–261.
- Waszakowa K. (2018): *Nowe derywaty jako wymierne skutki zróżnicowanych oddziaływań zapożyczeń leksykalnych na słowotwórstwo polszczyzny XXI wieku*. „Jazykovedný časopis” LVIX, nr 3, s. 536–548.
- Waszakowa K. (2019): *Internacjonalizacja w słowotwórstwie polszczyzny przełomu XX i XXI wieku jako przykład jednostronnych kontaktów językowych*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXXV, s. 179–193.
- Wileczek A. (2018): *Kod młodości. Młodomowa w kontekstach społeczno-kulturowych*. Warszawa.

